' KLEINE
AR
RKWAARDIGE
TWERPSE
MA :

velraffinaderij

CH & REIS
68 - 1987)

IVAN DERYCKE

Het raffineren van zwavel, dit is : het zuiveren van zwavel door verdamping, vindt zijn oorsprong in de Oudheid, maar onder invloed van het in verband brengen van deze gele stof met allerlei duistere praktijken in de middeleeuwen duurde het tot de renaissance vooraleer men zwavel weer durfde te gebruiken en raffinage systematisch werd beoefend. Dat dit nogal wat problemen veroorzaakte in een dichtbevolkte stad zoals Antwerpen blijkt uit een stadsordonnantie van 1576[1] : « Alsoo diversse borghers clachtich gevallen zijn soe aen mijne heeren burgemeestren ende schepenen als aende brantmeesters en keurmeesters deser stadt, dat hen sommighe persoonen vervoirderen int hert vande stadt solpher te smelten ende te rafineren, waer enen nyet alleenlyck eenen grooten onverdrachelycken domp ende stanck compt, welck soude geraken ongesontheyt ende corruptie inde stadt te causeren, maer oyck peryckel van brande ende ongeval uuyt comen,... ». Daarom besloot men de raffinage maar meteen alleen nog buiten de vestingmuren toe te laten. Nu betrof het hier nog maar kleine werkplaatsen, die op een zeer ambachtelijke manier te werk gingen (afb.1 : Zwavelraffinage in de renaissance).

Fig. 24. Sulphur refining (Agricola, 1556).

Afb. 1 : Zwavelraffinage in de renaissance.

Men kan dus zeer goed begrijpen waarom het Ministerie van Binnenlandse Zaken een beetje schoorvoetend aan Joseph de Wyndt een tijdelijke toelating verstrekte toen deze in 1854 met het plan op de proppen kwam om, in samenwerking met architect-uitvinder Léon Reis, voor het eerst in België een industriële zwavelraffinaderij uit te bouwen. Het bedrijf werd in 1855 opgericht te Merksem bij de wijk Dambrugge aan het Kempisch Kanaal en kende een vrij groot succes tot Joseph de Wyndt op 8 april 1869 overleed nadat Léon Reis al in 1868 met Julien Koch was scheepgegaan[2]. In 1859 was er evenwel alweer bij Dambrugge aan het Kempisch Kanaal een tweede zwavelraffinaderij uit de grond gestampt – zij het op bescheidener basis – door Joseph Meeus-Bosschaert. Beide bedrijven zijn rond de eeuwwisseling ter ziele gegaan, wellicht vanwege de scherpe concurrentie van Koch & Reis. Ze zijn evenwel het vermelden waard omdat wat België betreft alleen in Antwerpen dergelijke firma's gewerkt hebben (Afb. 2 : Apparaat Michel voor zwavelraffinage).

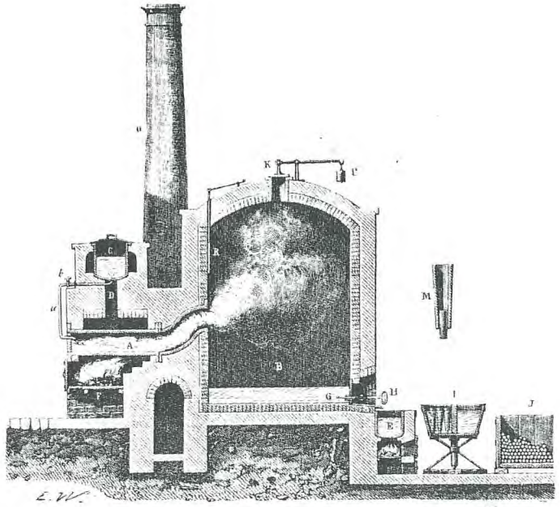

Fig. 99. — Appareil Michel pour le raffinage du soufre.

Afb. 2 : Apparaat Michel voor zwavelraffinage.

1. Het familiebedrijf van Koch & Reis (1868 -1921)

1.1. Het ontstaan en de groei van de firma

Op 18 februari 1868 sloten Léon Reis, architect en industrieel en Julien Koch, particulier, een contract af[3] dat voorzag in de oprichting van een vennootschap onder firma (société en nom collectif) met de maatschappelijke naam *Raffinerie du Nord Brevetée et la firme de Koch & Reis.* Opvallend was de taakverdeling : Julien Koch zorgde voor het kapitaal : 60.000 fr. en kreeg de commerciële aspecten van de zaak te verwerken terwijl Léon Reis de nodige brevetten inbracht en voor de opbouw en de industriële belangen moest zorgen. Ondanks de snelle groei die de firma kende probeerden de stichters met hun onderneming zoveel mogelijk nieuwe wegen te bewandelen. Reeds op 31 januari 1882 nam Koch & Reis, vertegenwoordigd door Julien Koch, aandelen in een nieuwe onderneming de *SA. de Raffinage des Soufres*[4].
Deze N.V., die werd opgericht door de mijningenieur Clément Rosway en verschillende notabelen uit de Antwerpse scheepvaart- en industriële middens, waaronder de reders Franz Hüger en John Picard Best, had tot doel alles wat met zwavelproduktie en zwavelhandel te maken had uit te baten, o.m. een aantal brevetten van Clément Rosway. Julien Koch werd beheerder van deze onderneming, die evenwel spoorloos uit de geschiedenis schijnt verdwenen te zijn. Nog datzelfde jaar liet Léon Reis zich opvolgen door zijn zoon Alphonse en deze zorgde voor brevetten om een zeepziederij op te starten, waartoe het maatschappelijk kapitaal door een gezamenlijke inspanning van de stichters tot 80.000 fr. werd opgetrokken. In 1892 had men al vier afzonderlijk inplantingen in petto. Naast de zwavelraffinaderij en de zeepziederij zouden nu ook in het Antwerpse een vernisfabriek en te Duinkerke een nieuwe zwavelfabriek van start gaan. Het kapitaal werd verhoogd tot 140.000 fr., waarvan er 19.000 fr. in de bouw van de Duinkerkse vestiging werden gestoken. In 1902 werden volgens nieuwe statuten weer een aantal brevetten van Alphonse Reis in exploitatie genomen n.l. een anti-roestmiddel, stoomgeneratoren en een veelvlampijpige stoomketel, maar blijkbaar zonder succes. Alphonse Reis komt ons eerder voor als een weinig zakelijk uitvinderstype.
De zwavelraffinaderijen zelf draaiden op volle toeren en wisten zich op korte tijd van een cliënteel te voorzien dat zowel qua bedrijvigheid (suikerraffinaderijen, ultramarineblauwfabrieken, metaal-, rubber-, textiel- en petroleumnijverheid) als qua nationaliteit (leveringen tot in tsaristisch Rusland toe) zeer heterogeen was. Duinkerke vond veel klanten in de wijnbouw, waartoe al snel de beroemde zwavelkalkpap of bouillie bordelaise werd ontwikkeld naast de traditionele pijp-, koek- en stokzwavel en de gesublimeerde zwavelbloem[5]. Te Antwerpen waren in 1896 33 arbeiders en 5 bedienden aan het werk gedurende 9 à 10 uur per dag. Met kruiwagens werden elke dag tonnen zwavel van en naar de wachtende schepen vervoerd (Afb. 3 : Koch & Reis volgens een tekening uit de XIXe eeuw; op de voorgrond het Kempisch Kanaal).

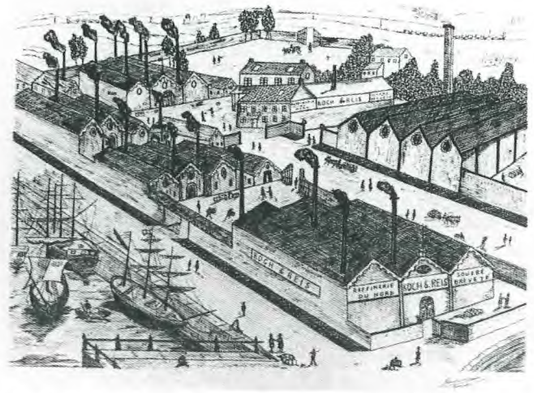

Afb. 3 : Koch & Reis volgens een tekening uit de XIXe eeuw.

Afb. 4 : Julien Koch.

Deze vrij complexe bedrijfsstructuur werd in deze jaren praktisch alleen door Julien Koch geleid en dit moet vooral op latere leeftijd moeilijk te combineren zijn geweest met de andere activiteiten die hij ontplooide. Aangezien zijn kinderen ook niet erg in de zaak geïnteresseerd waren moet hij daarom besloten hebben tot de liquidatie van de oude vennootschap en de oprichting op 6 augustus 1906 van een N.V. *Raffineries du Nord et Savonnerie Anciennement Koch & Reis*, die alleen de zwavelfabrieken te Antwerpen en Duinkerke en de zeepziederij zou uitbaten. Julien Koch verwierf een meerderheidsparticipatie in het maatschappelijk kapitaal dat 775.000 fr. bedroeg en verkreeg de hulp van twee boekhouders. Na het overlijden van Mevrouw Koch-Havenith probeerde Julien Koch door haar aandelen als erfenis aan zijn kinderen te bezorgen in zijn opvolging te voorzien doch dit haalde weinig uit en in 1919 trok Alphonse Reis zich zelfs terug uit de firma.

1.2. Julien Koch (Afb. 4 : Julien Koch)

Ofschoon Léon Reis het hele bedrijf letterlijk heeft opgebouwd en doen uitgroeien zodanig dat in een goede dertig jaar de binnenlandse (Antwerpse) concurrentie volledig werd uitgeschakeld kan men toch niet ontkennen dat Julien Koch heel snel de leidende figuur werd. Omdat overigens aangaande de uit Parijs afkomstige familie Reis de meest elementaire gegevens ontbreken lijkt het ons interessanter hier alleen wat dieper in te gaan op één van de meest vooraanstaande burgers uit het Antwerpen van de « Belle Epoque ».

Julien Jean Marie Jacques Koch werd op 25 april 1842 te Antwerpen geboren als het tweede kind van Jean Jacques Koch en Victoria Francisca Maria Josepha Peeters. Zijn ouders hadden voor hem de weg tot een schitterende carrière vrijgemaakt want ze hadden relaties met de Antwerpse topburgerij en waren vermogend[6]. Of hijzelf enige specifieke studies genoten heeft is niet geweten maar toen hij in het stervensjaar van zijn vader de firma opstartte bleek dat hij naast kapitaal enige kennis van het boekhouden kon inbrengen. Het sociale aanzien van de familie werd nog vergroot toen Julien Koch op 24 maart 1869 huwde met Joanna Maria Desiderata Havenith. Deze op 20 mei 1849 geboren jongedame was de dochter van de koopman Hubertus Carolus Havenith en bij de huwelijksvoltrekking fungeerde o.m. haar oom, de beroemde bankier Carolus Josephus Havenith, wiens zoon Emmanuel het zou brengen tot gevolmachtigde minister van de koning, als getuige[7].
Ook Julien Koch zou zich stilaan voor de politiek gaan interesseren. Zowel hijzelf als zijn jongere broer Pierre kwamen al voor op de kiezerslijsten voor de gemeenteraadsverkiezingen van 26 en 27 oktober 1869, en bovendien hield hij zelf een kiezerslijst bij, wat erop wijst dat hij zich toen al moet geëngageerd hebben in de Meetingpartij. Daarnaast ontwikkelde hij in deze periode heel wat activiteiten in de kringen van nijveraars en kooplui. Zo was hij betrokken in de oprichting op 15 oktober 1878 van de *SA. des Tramways du Nord d'Anvers,* die tot doel had de tramlijn Antwerpen - Merksem via Antwerpen-Dam uit te baten. Verschillende belangrijke personen staken

capitaal in deze onderneming, waaronder Jean Sano, die president werd, de volksvertegenwoordiger Eugène Meeus, Julien Koch zelf, die o.m. Edouard Joseph François de Paul baron Osy vertegenwoordigde en beheerder werd en de Merksemse burgemeester Jacques Borrewater en zijn broer François. Toen de buurtspoorwegen deze verbinding overnamen werd de vennootschap op 10 december 1886 geliquideerd[8].
Julien Koch behoorde in 1884 tot de leden van de toenmalige Antwerpse Kamer van Koophandel en Nijverheid, die in naam van deze instelling het initiatief namen voor de wereldtentoonstelling. Zijn broer Pierre was secretaris-generaal van de tentoonstelling van 1885; hijzelf was beheerder van het uitvoerend comité, wat niet zo verbazingwekkend is daar hij op 21 januari 1884 mee de *SA. de l'Exposition Universelle d'Anvers* had opgericht en hierin 200.000 fr. had gestoken[9].
Nog in 1884 was hij kandidaat voor de gemeenteraadsverkiezingen van de Meetingpartij. Dit leidde niet tot het verhoopte resultaat maar op 14 juni 1892 werd hij tot volksvertegenwoordiger gekozen, een functie die hij tot in 1900 zou blijven vervullen. Hij wist daarenboven nog andere politieke mandaten te verwerven zoals dat van gemeenteraadslid te Antwerpen van 1895 tot 1911 en van 1912 tot aan zijn dood dat van senator voor het arrondissement Antwerpen.
Nader onderzoek van de parlementaire annalen leert ons dat we het belang van zijn politieke activiteiten niet mogen overschatten. In de beginperiode van zijn mandaat als volksvertegenwoordiger interpelleerde hij zelden en ook later zal hij niet meer dan twee of drie belangrijke redevoeringen per jaar houden. Men zou hem terecht als een conservatief paternalistisch politicus kunnen bestempelen en dit onder meer vanwege het feit dat hij als vice-voorzitter van het comité ter bescherming van vrijgelaten en gevangen veroordeelden op 18 januari 1895 ervoor pleitte de gedetineerden nuttig werk te laten verrichten en ze later niet in geld maar in gebruiksvoorwerpen te betalen om dronkenschap te vermijden. Op 11 juli 1899 zegde hij een verbetering van het lot van de werkman voor te staan maar wenste hij toch te onderstrepen dat teveel en bepaalde sociale wetten deze van zijn werk zouden beroven. Tevens stelde hij dat patroons geld moeten verdienen maar dat de katholieken onder hen via goede werken nog wat extra geld naar de armen doen versassen[10]. Als voorzitter van de Antwerpse afdeling der dierenbescherming ging hij in 1913 in de senaat op emotionele wijze tekeer tegen de handel in Engelse oude paarden die zich vanaf de Antwerpse kaaien naar de slachthuizen moesten slepen[11]. Als Antwerpenaar was hij zeer geïnteresseerd in de haven en haar infrastructuur in het algemeen. Aldus hield hij pleidooien voor de binnenschippers, de Brechtse buurtspoorwegen, een betere en snellere dienstregeling op de laterale spoorwegen (o.m. Gent - Duinkerke), harmonisering van de tramtarieven in Brussel, infrastructuurwerken aan de kaden, aankoop van een ijsbreker, verbetering van de sociale omstandigheden voor douaniers enz... .
Een bijzondere interesse had hij voor het wel en wee van de suikernijverheid, zoals gezegd een belangrijke klantensector voor Koch & Reis.
Volledigheidshalve moet er nog even uitgeweid worden over zijn activiteiten in commerciële en industriële kringen na 1885.
In 1894 was hij er weer bij toen een nieuwe wereldtentoonstelling het prestige van de Scheldestad deed vergroten, deze keer als lid van de commissie der buitenlandse secties. Belangrijker is dat hij ergens tussen 1903 en 1909 het voorzitterschap van wat toen als Nijverheidskamer bestond heeft bekleed; daarnaast was hij tot 1913 raadslid van het directiecomité. Toen vanaf 1910 een Bulletin van deze instelling verscheen fungeerde hij als lid van de redactieraad. In 1911 mocht hij de Nijverheidskamer gaan vertegenwoordigen bij de Federatie ter Bescherming van de Belgische Belangen in het Buitenland. In de Kamer van Koophandel was Julien Koch wat later actief. Op 3 oktober 1905 werd hij lid van deze nu aparte instelling en in 1909 zetelde hij in het comité dat de organisatie op zich nam van de feesten ter gelegenheid van de aanhechting van Congo. Hij werd ook arbiter van de afdeling « Industriële Oliën en Vetten » in 1912.
Wat zijn bedrijvigheid als ondernemer betreft valt er ook nog te vermelden dat hij commissaris was van de *Banque de Commerce* en er zelfs nog in de laatste jaren van zijn leven beheerder werd[12].
Tenslotte was Julien Koch ook nog voorzitter van het kerkfabriek der St.-Jozefparochie. Hij werd bedacht met een aantal eretitels : commandeur van de Leopoldsorde van de Kroon, officier van het erelegioen, officier van de kroonorde van Italië, officier van de orde van Karel III en bovendien werd hij gedecoreerd met het burgerlijk kruis eerste klasse en de herdenkingsmedaille der regering van Leopold II[13].
Hij overleed te Antwerpen op 17 december 1921.

2. De groei van een multinational (1921-1939)

2.1. Het omschakelen naar Amerikaanse zwavel (1921-1929)

Tot de Eerste Wereldoorlog betrok Koch & Reis haar ruwe zwavel bijna exclusief van de Siciliaanse zwavelmijnen. Maar in 1894 vond H. Frasch, een ingenieur, een procédé uit om door middel van heet water (170°C) zwavel vanuit grote diepte uit de grond los te weken (Afb. 5 : Procédé Frasch). Dit kwam vooral van pas aan de Golf van Mexico alwaar het erts diep in de aarde zat en bovendien gemengd was met zand. Het Frasch - procédé had echter één nadeel en werd daarom niet onmiddellijk op grote schaal toegepast : er was enorm veel brandstof nodig, aangezien men enorme hoeveelheden water moest opwarmen, die op hun beurt de zwavel moesten doen smelten. Het probleem werd opgelost toen in 1901 het olieveld van Spindletop werd ontdekt en de brandstofprijs flink daalde[14]. Geleidelijk kon er aldus een einde komen aan het Italiaanse zwavelmonopolie. Dit was echter alleen mogelijk doordat de Amerikanen er kort na de oorlog in slaagden om in Europa stevige contacten te leggen, vooral met Franse beheerders.
Deze lieten samen met een aantal belangrijke Belgische families een begerig oog vallen op de firma van de oude Koch, zodat wij nog kort voor diens overlijden, in de loop van maart 1921, deze mensen zien verschijnen in de beheerraad of als belanrijke aandeelhouders. Deze nieuwe patroons waren :
1) Charles en Frédéric Good (verwant met de families Engels en Speth), die actief waren in het verzekeringswezen, ondermeer *le Loyd Belge* en de rederijen. Frédéric Good werd evenwel bij de oprichting in 1933 president van de *Belgian Gulf Oil Company* en reeds in 1923 vertegenwoordigde hij de *Freeport Texas Company*, een zwavelontginningsmaatschappij die toen al aandelen had genomen in Koch & Reis, wat toch een zeer sterke indicatie is van de nauwe bindingen die hij met de V.S. had. 2) Pierre Chabert, afgevaardigde beheerder van de *Société pour l'Importation et de la Vente des Soufres Américains*, en 3) Jacques en Robert André, beheerders van de *Standard Franco-Américaine de Raffinage*. Jacques beheerde ook nog de *Raffineries de Soufre Réunies* te Marseille, die nog heel belangrijk zullen worden in dit verhaal. Een lokale Antwerpse personaliteit met enorm prestige, namelijk senator Alphonse Ryckmans[15], vulde rond 1923 de nieuwe ondernemers aan. In 1924 werd de nieuwe ploeg nog versterkt met de sedert 1921 in dienst zijnde procuratiehouder Julien de Broeu, die afgevaardigde beheerder werd en als dusdanig in de bres is gesprongen om in gebieden waar de Italiaanse concurrentie het scherpst was, zoals Zwitserland, Koch & Reis ook nog zwavel te doen verkopen. Hij was via zijn huwelijk met Mariette Laurencin ook weer verwant met de Goods. De nauwe betrekkingen met de Nieuwe Wereld resulteerden in 1921 en 1922 in een paar voor Koch & Reis voordelige contracten ondermeer met de *Sulphur Export Corporation*

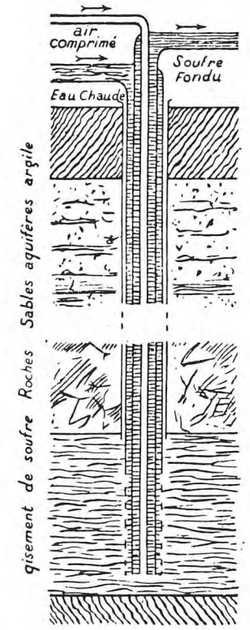

Afb. 5 : Procédé Frasch.

(Sulexco). De firma kende dan ook een ongemene bloei, zodanig dat van 28 tewerkgestelden in 1910 men in 1926 tot een absoluut hoogtepunt van een honderdtal werknemers kwam[16].
In de periode 1921 - 1929 werd de oude vennootschap omgevormd tot een houdstermaatschappij onder de naam *Ancien Ets. Koch & Reis* die participeerde in twee nieuwe maatschappijen, namelijk de *Société Française Koch & Reis* met hoofdzetel te Parijs en fabriek te Duinkerke en de *Raffinerie de Soufre Koch & Reis*, gevestigd te Antwerpen aan de Yzerlaan. De drie maatschappijen hadden ieder een aparte beheerraad, zodanig dat een aantal beheerders in alle drie zetelden, maar telkens in de plaatselijke raden door invloedrijke personen werden geassisteerd. Aldus was de mogelijkheid geschapen om nog veel ambitieuzere plannen te realiseren, iets wat wel nodig zou zijn om in de komende crisistijd het hoofd te kunnen bieden aan de waanzinnige concurrentie van de Italianen, die de Amerikaans-Franse ondernemingen van de markt probeerden te prijzen. Een van de meest frappante feiten was wel dat één van de zonen van Julien Koch, Ludovic, die blijkbaar met slaande deuren de beheerraden had verlaten, poogde met de hulp van de zwavelreus *Montecatini* een concurrerend bedrijf in Antwerpen op te zetten, maar deze poging is door de sterke bindingen die Koch & Reis met de Italiaanse zakenwereld had weten te behouden op niets uitgelopen.

2.2 De woelige jaren dertig (1930-1939)

Alhoewel de conjunctuur in België begin 1930 nog niet zo slecht was, deels onder invloed van de voorbereidingen voor de wereldtentoonstellingen in Luik en Antwerpen, begon de zwavelhandel als dusdanig in moeilijkheden te komen. Om de crisis het hoofd te kunnen bieden probeerden de ondernemingen allerlei akkoorden af te sluiten met de bedoeling de markt te verdelen en nieuwe concurrenten af te schrikken. Onderhandelingen waren al vanaf het einde der twintiger jaren aan de gang met verschillende Franse zwavelraffinaderijen alsook met Montecatini. Uiteindelijk werd dan besloten met de Raffineries de Soufre Réunies (R.S.R.) scheep te gaan. Deze waren echter in 1930 alleen geïnteresseerd in de Société Française omdat deze alleen met zwavel werkte en dus namen ze daar een meerderheidsparticipatie. Tegelijkertijd deed ook de familie Boude, verbonden aan de R.S.R., haar intrede binnen Koch & Reis. De belangrijkste persoon uit deze familie was Antoine Boude, die president was van de Kamer van Koophandel te Marseille[17]. Hij had bovendien bindingen met de *Compagnie Européenne de Traitements des Minérais* te Bordeaux. Ook Jean Roubaud, eveneens van de R.S.R., werd in de beheerraad van de Franse Koch & Reis opgenomen.

Tevens besliste de Raad van Beheer van de Anciens Ets. Koch & Reis dat jaar om, vanwege de zwaar verlieslatende zaken in zachte zeep, de zeepziederij te sluiten en een participatie te nemen in de *Ets. Industriels Louis Pitz & C°*, een zeepziederij te Borgerhout. Omdat men hiervoor geld nodig had werd het kapitaal opgetrokken tot 4,5 miljoen fr. De financieringsmaatschappij die dit mee hielp realiseren : de Antwerpse *SA. de Gérance et de Placements Financiers*, alwaar de families Speth en Good naast Max Osterrieth de lakens uitdeelden, verkreeg hierdoor nog een beheerderszetel in de twee Belgische beheerraden van Koch & Reis, die door Jean Speth werd ingenomen. Nu waren alle hindernissen die een nog nauwere samenwerking tussen Koch & Reis en de R.S.R. verhinderden uit de weg genomen en dit leidde tot de gemeenschappelijke oprichting op 20 februari 1931 van een aparte maatschappij : de *Raffineries de Soufre Réunies et Koch & Reis SA.*, die te Antwerpen gevestigd werd en 1 miljoen fr. ter beschikking had. Een gedeelte van dit geld werd in 1935 aangewend om 75 % van de aandelen van de *Raffineries Internationales de Soufre* te Marseille en de Algerijnse *Union Sulphur Company* te verwerven. Aldus was Koch & Reis in 14 jaar tijd uitgegroeid van een familiebedrijf naar een multi-nationale houdstermaatschappij, weliswaar nog steeds op familiale basis. Maar al deze financiële transacties en de aanhoudende crisis veroorzaakten een deficit[18], zodanig zelfs dat er sprake van was dat men Koch & Reis zou moeten opdoeken ! De banken kwamen echter met het nodige geld over de brug en zo zien wij dat in 1936 de Zwitserse bank *Gonet & C°* uit Nyon 936 van de 3.000 aandelen van de Anciens Ets. in haar bezit had. Ook Belgische banken kregen onder impuls van de families Speth & Good steeds meer aandelen in handen.

Een andere poging van de beheerders om uit het slop te geraken bestond erin de produktie te diversifiëren, o.m. door speciale bestrijdingsmiddelen voor de zich moderniserende landbouw te gaan aanmaken. Hiertoe werd op 27 december 1934 door de *Aseptafabriek* der gebroeders Manger te Delft de toelating verstrekt.

In 1936 kwam er aan de venijnige concurrentieslag tussen Italiaanse en Amerikaanse zwavelleveranciers een einde toen Koch & Reis op 1 augustus een contract mocht tekenen met de *Ufficio per la Vendita dello Zolfo Italiano,* waardoor Koch & Reis wel verplicht werd om 3.000 ton ruwe zwavel per jaar uit Italië te betrekken. In ruil echter werd elke export van Italiaanse afgewerkte zwavel naar België verboden.

Al deze verbeteringen hebben evenwel niet kunnen verhinderen dat er aan het einde van de jaren dertig nog maar een veertigtal werknemers te Antwerpen actief waren.

3. De gedwongen schaalverkleining (1940-1987)

3.1. Het verval tijdens de Tweede Wereldoorlog (1940 - 1945)

Bleven de beheerders van het ergste gespaard, voor de firma echter bracht de oorlog niets dan ellende met zich mee. Te Antwerpen viel de produktie snel terug tot nog geen tiende van wat in normale jaren werd gehaald en er waren lange werkonderbrekingen. Dit kan deels te maken hebben met een consequente houding van Julien de Broeu, die na de oorlog een ereteken kreeg omdat hij pertinent geweigerd had de firma in Duitse dienst te doen werken, maar de hoofdoorzaak was ongetwijfeld de onmogelijkheid om ruwe zwavel te krijgen. Bovendien was dat wat geleverd werd vaak van een bedroevende kwaliteit en uiteindelijk moest er dan nog een enorme administratieve rompslomp vervuld worden als men iets wou verkopen.

Op het einde van de oorlog werden bij bombardementen door V 1- en V 2-tuigen ernstige beschadigingen aangericht aan gebouwen en machines zodat het nog tot eind 1946 zou duren vooraleer alles weer normaal kon werken. In Duinkerke echter was de situatie nog veel dramatischer. In 1943 werd de produktie er volledig stilgelegd en op het einde van de oorlog was de schade er zo groot dat men niet meer tot de wederopbouw is overgegaan. De Société Française hield zich voortaan nog alleen bezig met wat handel en het participeren in andere bedrijven in dienst van de R.S.R. Tot slot valt er ook nog te vermelden dat de Ets. Ind. Louis Pitz & C° al in 1941 waren opgedoekt maar het lijkt ons meer vanwege een te laag rendement dan wel omdat de oorlogsomstandigheden de beheerders ertoe noopten deze stap te zetten.

3.2. Het Sulexco-monopolie (1946)

Toen de oorlog voorbij was stond Koch & Reis ongeveer weer terug daar waar het in 1868 had gestaan met dat verschil dat het nu kon terugvallen op zeer invloedrijke beheerders, een machtige bondgenoot (de R.S.R.) en een netwerk van uitstekende zakenrelaties. Aldus was een weliswaar gedeeltelijk maar toch spoedig herstel mogelijk. Het kwam er evenwel vooral op aan alle kansen te grijpen om de markt te beveiligen.

Reeds vóór de oorlog had Koch & Reis toenadering gezocht tot andere Belgische firma's, die Amerikaanse zwavel vandoen hadden, zoals de *SA. de Pont Brulé* en *Usines Déstrée* te Vilvoorde en *Bleu d'Outremer de Mont St. Amand* te Gent. Dit was vooral nuttig gebleken in de « Sitzkrieg-periode » (eind 1939 - begin 1940) omdat men op die wijze de verhoogde onkosten (oorlogsrisico's) beter kon dragen. In 1945 kreeg deze samenwerking binnen de scheikundige sector in België vaste vorm door de oprichting van twee organisaties : *Asibel* en *Pyribel,* die met Koch & Reis probeerden grote bestellingen los te krijgen van de Amerikanen, die in het begin nog niet erg happig waren om zwavel te exporteren. Dit begon stilaan toch vruchten af te werpen en daardoor werd de positie van Koch & Reis gaandeweg versterkt (Afb. 6 : Zwavelberg op de firma), zodanig dat op 27 augustus 1946 de firma generaal agent werd van de Sulexco voor België en het Groothertogdom Luxemburg wat betekende dat alle Belgische verbruikers van Sulexco-zwavel verplicht waren hun aankopen via Koch & Reis te laten verlopen, dat telkens een commissie opstreek.

Afb. 6 : Zwavelberg op de firma.

3.3 Van houdstermaatschappij tot kleine vestiging (1946 -1987)

Was het Sulexco-monopolie ongetwijfeld een belangrijke troef tot diep in de jaren vijftig, dan mag de betekenis ervan toch niet overschat worden. De enorme ontwikkelingen in de chemische nijverheid brachten bedrijven die qua produkten en produktiemethodes sinds de XIXe eeuw quasi onveranderd waren gebleven in gevaar.

Zo zijn er o.m. in de petrochemie een groot aantal ondernemingen, die vroeger geraffineerde zwavel van Koch & Reis nodig hadden, maar die deze nu zelf als nevenprodukt op de markt brengen. Daar komt nog bij dat de milieuproblematiek de kop opstak en zo zagen wij het gebeuren dat 403 jaar nadat de vroede vaderen in Antwerpen de raffinage hadden aan banden gelegd Koch & Reis in 1979 verplicht werd haar hoofdafdeling te sluiten, zodanig dat de firma heden ten dage alleen zwavel tritureert en ventileert[19] alsook de door de R.S.R. geleverde produkten verkoopt. Hiertoe zijn er nog slechts een vijftiental personeelsleden in dienst (Afb. 7 : Loods van de firma).

Dat deze ontwikkelingen zich ook doorzetten op de ondernemingsstructuur is duidelijk. Zo werden in 1960 de Anciens Ets. opgedoekt en vervangen door een nieuwe maatschappij, de *SA. Usines Koch & Reis,* die i.p.v. participaties te nemen in andere ondernemingen juist door andere zwavelfirma's zou worden gedomineerd. In 1966 was het kapitaal al voor meer dan 95 % in Franse handen met als voornaamste de R.S.R. In 1974 bezat deze vennootschap alleen 95 % van de aandelen en deze situatie is nog zo de dag van vandaag.

In de beheerraad van de Usines Koch & Reis zetelen nog twee Belgische beheerders (Afb. 8 : Burelen van de firma) n.l. Marc Schuchard, die de in 1952 overleden Julien de Broeu afloste en president afgevaardigde beheerder werd[20] en baron Frédéric Speth die zijn vader Jean in 1946 opvolgde. Het dagelijks beleid berust bij procuratiehouder Jan Horemans.

Afb. 7 : Loods van de firma.

[1] Stadsarchief Antwerpen (S.A.A.), *Privilegiekamer* 916 (=Gebodboek C), f° 254 r°.

[2] I. DERYCKE, *Buitenlandse betrekkingen van de firma Koch & Reis, zwavelraffinaderij te Antwerpen (1899 - 1946)* (Onuitgegeven licenciaatsverhandeling K.U.L.), Leuven, 1984, blz. 30 - 32.

[3] Centrum voor Bedrijfsgeschiedenis U.F.S.I.A., *Fonds* B 18/1 - 5 (= Bedrijfsarchief Koch & Reis, statuten)

[4] M. VERLINDEN, *Duitse immigranten in Antwerpen (1860 -1890)* (Onuitgegeven licenciaatsverhandeling R.U.G.), Gent, 1978 -1979, blz. 109; zie ook : Rijksarchief Beveren- Waas (R.A.B.), *Rechtbank van Koophandel Antwerpen,* reeks 24, doors 6, akte 809.

[5] Gesublimeerde zwavelbloem ontstaat doordat men de ruwe zwavel zoals bij raffinage doet verdampen, maar dan de damp leidt naar een sublimatiekamer, die veel groter is dan een distillatiekamer zodanig dat de zwaveldamp meteen afkoelt tot bloem.

[6] Jean Jacques Koch, in 1804 geboren in Amsterdam, trouwde in 1840 de Antwerpse Victoria Peeters, dochter van de brouwer Gillis Benedictus Constantinus Peeters. Hij kocht in 1844 samen met de Antwerpse topburgerij zoals burgemeester graaf Le Grelle, schepen Loos, Martin Joseph Meeus- Bosschaert, Guillaume Nottebohm en Hubert Havenith delen van het park van de Harmonie. In 1849 kocht hij van schoonfamilie een hele reeks huizen en een brouwerij « De Lelie » aan de Sinte-Aldegondiskaai en de Brouwersstraat. In de militielijst van 1862 staat hij als rentenier genoteerd en toen hij in 1868 overleden was bleek dat er het voor die tijd niet onaardige bedrag van 253.984,97 fr. te verdelen viel en dat o.m. Louis, graaf de Robiano bij hem in het krijt had gestaan.
Bronnen : R.A.B., *Hypotheekkantoor Antwerpen,* reeks 72, nr. 48, art. 36, blz. 156 v°; *Ibid.*, reeks 71, nr. 216, art. 140, blz. 84 v° - 86 r°; S.A.A., *Modern Archief,* 5547/50; R.A.B., *Erfenisaangiften Antwerpen,* reeks 187, nr. 177, akte 535.

[7] Rijksarchief Antwerpen (R.A.A.), *Huwelijksakten Antwerpen,* 1869 n° 317; Havenith, in : *De Schakel. Tijdschrift. Antwerpse kring voor familiekunde*, jg. II (1947), blz. 132; betreffende de kinderen uit dit huwelijk zie : La descendance de Pierre Pauwels, in : *De Schakel,* jg. XI (1956), blz. 149 - 150; I. DERYCKE, *Op. cit.*, blz. 42 - 43.

[8] R.A.B., *Rechtbank van Koophandel Antwerpen,* reeks 24, doos 3, nr. 139 en doos 10, nr. 2159.

[9] *Ibid.*, reeks 24, doos 8, nr. 1307 - 1308; A.M. OOMEN, *Herinnering aan de wereldtentoonstelling. Brieven in het « Handelsblad van Antwerpen » medegedeeld,* Antwerpen, 1885, blz. 10; *Anvers, son exposition universelle, ses curiosités, ses musées, ses monuments, ses plaisirs, ses fêtes, Verviers, 1885, blz. 92.

[10] *Annales Parlementaires 1894 - 1895. Chambre des représentants,* Bruxelles, 1895, blz. 451; *Ibid. 1898 - 1899,* Bruxelles, 1899, blz. 1960 - 1961.

[11] *Ibid. Sénat. Session 1912 - 1913,* Bruxelles, 1913, blz. 521 en 544.

[12] *Le Recueil Financier. Annuaire des valeurs cotées aux bourses de Paris et de Bruxelles,* jg. XIV (1907), blz. 442; *Ibid.* jg. XXVI (1919), blz. 52

[13] S.A.A., *Doodsbrieven,* Koch.

[14] W. HAYNES, *Brimstone, the stone that burns,* Princeton, Toronto, New York, London, 1959, blz. 5 - 6.

[15] Alphonse Ryckmans was één van de meest eminente katholieke politici uit het Interbellum. Als één van de grondleggers van de wet op het taalgebruik in bestuurszaken van 31 juli 1921 en heftig pleiter voor een Vlaamse universiteit paste hij wel goed in een firma die als handelsmerk een klauwende zwarte leeuw op gele achtergrond heeft. Hij werd in een rouwhulde in de senaat die op 13 januarie ter zijner ere werd georganiseerd ook als redder van Antwerpen geëerd omdat hij tijdens de Eerste Wereldoorlog samen met nog enkele andere notabelen onder zware beschietingen met de Duitsers was gaan onderhandelen opdat ze het beleg van Antwerpen zouden beëindigen, daar de Belgische soldaten weggevlucht waren (*Annales Parlementaires. Sénat 1930 - 1931,* Bruxelles, 1931, blz. 192 - 195).

[16] *Recensement de l'Industrie et du Commerce (31 décembre 1910). Recensement Industriel,* dl. V, Bruxelles, 1919, blz. 136 en Centr. voor Bedrijfsgesch., *Fonds* B 18/28 : belastingsaangiften 1922 en 1924.

[17] Centr. voor Bedrijfsgesch., *Fonds* B 18/248.

[18] Enkele cijfers : in 1931 bedroeg het verlies 215.111,30 fr. en in 1932 : 691.088,58 fr. De export viel terug van 3953 ton in 1927 naar 1995 ton in 1932. Zie B 18/243.

[19] Tritureren is het fijnmalen van zwavel; ventileren is ongeveer hetzelfde maar met speciale apparatuur waarbij inert gas wordt gebruikt met als bedoeling een nog fijnere zwavel te verkrijgen.

[20] Marc Schuchard was ook voorzitter van de Raad van Beheer van *Schippers-Podevijn,* beheerder net zoals baron Speth van de *Union Financière d'Anvers (Bufa)* en voorzitter van de *Lloyd Belge.* Hij houdt zich nu alleen nog met Koch & Reis in. Blijkbaar biedt dat een mogelijkheid om op wat oudere leeftijd toch nog actief in de ondernemerswereld betrokken te blijven.

Afb. 8 : Burelen van de firma.

Afb. 9 : Reclamebord op de Yzerlaan.